

System i realizacja systemu – konteksty interpretacyjne dyskursu kibiców

W procesie komunikacji językowej każdy z nas spotyka różnego rodzaju teksty i stara się zrozumieć ich sens oraz cel, dokonuje interpretacji.

Potrzebne są zatem pewne umiejętności i odpowiednia wiedza. Punktem wyjścia jest zawsze odczytywanie treści na podstawie znajomości systemu językowego (na obszarze tego, co wyrażone jest *explicite*), dalej włączamy działania związane z odpowiednim zachowaniem językowym, właściwym dla danej sytuacji komunikacyjnej, naszą wiedzą o świecie, o kulturze itd. Ważny okazuje się nie tylko bezpośredni kontekst językowy, lecz także szerszy – płaszczyzny odniesienia, zespół realiów, współistniejących czynników niezbędnych do zrozumienia głębokiego sensu¹. Tu należy nadmienić, że w analizie tekstu literackiego od dawna znane są pojęcia kontekstu macierzystego i tzw. kontekstu „wrażliwości interpretatora”, przy czym oczywiste jest, że szuka się takowych, podążając od najbliższych (językowych – niezbędnych do etapu opisu oraz teoretyczno-literackich – niezbędnych do analizy) aż do najdalszych (ważnych dla etapu interpretacji) (Sławiński 1998: 148-158). Edward T. Hall zauważył, że kontekst znacząco wpływa na sposób porozumiewania się ludzi. W tym rozumieniu oznaczać go mogą wcześniejsze zdarzenia, rozmowy uczestników komunikacji, typ zachowania przyjęty w danej kulturze itp. „Kontekstowanie” jest konieczne do określenia procesu poznania, kompleksowego znaczenia wypowiedzi. Komunikacja wysoko- i niskokontekstowa rządzą się innymi prawami i stopniem uwzględniania systemu językowego (Hall 2001: 52 i nn.)².

W analizie aktów mowy, będących składnikiem konwersacji, zakłada się przynajmniej trzy **konteksty badania**: gramatyki interakcyjnej, socjo- i psycholingwistyczny. Jak zauważa Aleksy Awdiejew:

¹ Zob. *kontekst* w USJP (tzn. *Uniwersalnym słowniku języka polskiego*, w wersji elektronicznej, więc brak numeracji tomów i stron) – zn. 1b), por. zn. 3.

² Por. też pojęcia z lingwistyki tekstu: *kontekst* w obrębie dyskursu, *ko-tekst* w obrębie tekstu.

„Gramatyka interakcyjna jest w stanie wykryć i opisać zastosowane typy aktów mowy i ustalić ogólny cel komunikacyjny, do którego dąży nadawca. Płaszczyzna socjolingwistyczna umożliwia określenie motywacji społecznej danego typu zachowania werbalnego (ustalenie statusu społecznego interlokutorów, dystansu ról społecznych [...]). Płaszczyzna psycholingwistyczna daje możliwość wyjaśnienia subiektywnej motywacji interlokutorów (rozpatruje [...] cele życiowe interlokutorów, ich preferencje, styl zachowania itd.)” (Awdiejew 2007: 67)

Model opisu, przyjęty w tym tekście, jest oparty na założeniu gramatyki komunikacyjnej³. Określa on, że w języku można wydzielić trzy poziomy: ideacyjny, interakcyjny i metadyskursywny.⁴ Uznaje się, że najważniejszym poziomem funkcjonalnym języka jest poziom ideacyjny (informacyjny). Jego zasadniczy cel to obrazowanie świata. Dotyczy więc tego, **co** nadawca przekazuje odbiorcy. Jego podstawową jednostką informacyjną stanowi struktura predykatowo-argumentowa. Poziom inter-akcyjny określa stosunek mówiącego do świata przedstawionego oraz do odbiorcy. Opis tego poziomu pozwala odpowiedzieć na pytanie, **po co** przekazuje się jakąś treść oraz **co wyraża** nadawca wobec odbiorcy (sądy, emocje, wolę itp.). Podstawową jednostką poziomu interakcyjnego jest akt mowy. Poziom metadyskursywny odzwierciedla zdolność języka do wyrażania tych samych treści za pomocą różnorodnych środków formalnych, czyli pozwala ustalić, **jak** dana treść została zorganizowana za pomocą operatorów organizacji tekstu lub treści (Awdiejew, Habrajska 2004: t. 1: 34-39)⁵.

Dla dalszych analiz w tym tekście istotne są poziomy: ideacyjny i interakcyjny. Przedstawianie przez nadawcę wypowiedzi pewnych treści i ich (z)rozumienie przez odbiorcę możliwe jest dzięki istnieniu w świadomości zbiorowej powszechnych i utrwalonych **standardów semantycznych**.

"Standardami semantycznymi nazywamy układy predykatowo-argumentowe, które denotują jednostki językowe. Trwały związek pomiędzy jednostkami językowymi a zbiorem wszystkich możliwych standardów semantycznych jest podstawową częścią kompetencji językowej człowieka." (Awdiejew, Habrajska 2004: t. 1: 24) Standardów się nie werbalizuje, ponieważ są trywialne. Człowiek komunikuje coś innemu człowiekowi wtedy, gdy dokonuje zabiegu tzw. detrywializacji⁶ tych standardów.

³ I nie chodzi tu o wartościowanie postaw kibiców, lecz o zaprezentowanie pewnego modelu opisu.

⁴ Metodologia ta bazuje na podziale poziomów funkcjonowania języka, jakiego dokonał Halliday (1973: 38 i nn.).

⁵ Por. też Awdiejew (2007: 16); Laskowska (2004: 16-18).

⁶ Detrywializacja '[...] polega na przetwarzaniu konfiguracji systemowych (standardów semantycznych) w konfiguracje niesystemowe' (Awdiejew, Habrajska 2004: t. 1: 27).

Prezentacja przykładów

Przedstawione niżej przykłady⁷ stanowią zbiór wybranych napisów na łódzkich murach⁸, gdzie kibice rywalizujących ze sobą klubów (ŁKS-u – Łódzkiego Klubu Sportowego S. A. i RTS-u Widzew – Robotniczego Towarzystwa Sportowego Łódź S. A.) walczą nie za pomocą pałek i noży, ale słów. Kibice tych przeciwnych drużyn charakteryzują się w pewnego typu komunikatach, których analiza będzie pokazywać: nawiązanie do określonego standardu semantycznego, sposób detrywializacji i wynikającego z tego cechy.

- *ŁKS wylizuje talerz po bułce*⁹

Czasownik *wylizywać* oznacza 'lizać, wyjadać coś z czegoś, wygarniać językiem, np. *Kot wylizał mleko z miski. Wylizać krem z tortu.*¹⁰

Zdanie: *Kibic ŁKS-u wylizuje talerz po zupie/po torcie* itp. stanowiłoby typową realizację standardu semantycznego – struktury predykatowo-argumentowej: *X wylizuje coś*, gdzie drugiemu argumentowi przedmiotowemu z wykładnikiem w postaci rzeczownika w bierniku: *talerz* towarzyszy wyrażenie przyimkowe: *po czymś*,¹¹ a argument ten można scharakteryzować jako (pół)płynną substancję. *ŁKS wylizuje talerz po bułce* jest już nietrywialnie, bo wprowadza: *ŁKS* (gdzie *ŁKS* należy rozumieć jako metonimiczne określenie kibica/kibiców ŁKS-u¹²) oraz niezgodny z charakterystyką obiektów, pełniących funkcję argumentu, wykładnik *po bułce* (*bułka* nie należy do substancji (pół)płynnych).

Nadawca sygnalizuje tym samym, że takie postępowanie nie jest zgodne z logiką oraz przyjętymi zwyczajami – normami dobrego zachowania.

⁷ Ze względu na rozmiary tekstu przykłady przedstawione są w bardzo ograniczonej ilości. Więcej – zob. wskazane niżej źródła internetowe.

⁸ Materiał językowy został wyekscerpowany z następujących źródeł internetowych: <http://bit.ly/NpyYtb> [6 V 2013 r.], <http://bit.ly/PZH50A> [6 V 2013 r.]. Przykłady tam zawarte można odnaleźć także w innych źródłach, przede wszystkim: <http://www.futbolfactory.tumblr.com> [6 V 2013 r.] lub <http://www.facebook.com/ulicawieswoje> [6 V 2013 r.], lub <http://www.mmlodz.pl> [6 V 2013 r.].

⁹ Źródło: <http://bit.ly/PZH50A> [6 V 2013r.]. Zob. też <http://www.futbolfactory.tumblr.com> [6 V 2013 r.] lub http://24.media.tumblr.com/tumblr_m9kmviDimk1reyetuol_500.jpg [6 V 2013 r.].

¹⁰ Zob. *wylizać* – *wylizywać* zn. 1. w USJP.

¹¹ To wyrażenie przyimkowe stanowi zredukowane do postaci argumentu zdarzenie: *Na talerzu jest/była zupa/krem/tort* itp.

¹² I to dotyczy wszystkich poniższych przykładów, analogicznie RTS = kibic/kibice RTS-u.

• *ŁKS robi herbatę z wody po pierogach*¹³

W typowych realizacjach zdaniowych związanych z wyrażeniem *robić herbatę* zawarte mogą być informacje dotyczące tego, że *ktoś* robi herbatę (*jakąś*) *komuś*, np. *Ktoś robi herbatę* (a nie obiad), *jaśminową* (a nie zwykłą), *mamie* (a nie ojcu). W tego typu strukturach predykatowo-argumentowych nie mówi się o wodzie, ponieważ jest ona wbudowana semantycznie w argument *herbata* (*herbata* 'aromatyczny napój z suszonych liści tej rośliny zalanych wrzącą **woda**'¹⁴, podkr. moje – I. B.). Wprowadzenie tego elementu powoduje detrywializację standardu semantycznego, zwłaszcza jeśli zostanie on dodatkowo scharakteryzowana jako *woda po pierogach*.

Nadawca chce zaznaczyć, że w naszej kulturze kulinarnej woda, w której się coś gotowało, nie nadaje się do przygotowania herbaty. Tym samym wyraża wobec odbiorcy sąd, iż takie zachowanie nie jest akceptowane przez tych, którym zależy na smaku napoju, zdrowiu itp.

• *ŁKS bije się z myślami*¹⁵

Standard semantyczny byłby wyrażony predykatem *bić się* w jednym ze znaczeń: 1. 'bić, uderzać samego siebie', 2. 'bić jeden drugiego, wzajemnie sobie zadawać razy'¹⁶. Wtedy *bić się* konstytuowałby strukturę z dwoma argumentami osobowymi o symetrycznych rolach agensa i patiensa. Tutaj jednak chodzi o detrywializację związku frazeologicznego *Bić się z myślami* w znaczeniu: 'nie móc się zdecydować na coś; wahać się'¹⁷ (np. *Długo bił się z myślami, zanim podjął decyzję.*). W cytowanym zdaniu brak uszczegółowienia, dotyczącego zdarzenia związanego z wahaniami. *Bije się z myślami* można więc uznać za „udostłownienie” frazeologizmu i odczytać znaczenie jako takie, które związane jest z uprzedmiotowieniem abstrakcyjnego pojęcia *myśli*.

Nadawca przekazuje odbiorcy treść niemożliwego zachowania się obiektu, wskazuje na braki w jego kompetencjach językowych, wyraża wobec odbiorcy swoją emocjonalną postawę chęci ośmieszenia przeciwnika.

¹³ Źródło: <http://www.joemonster.org/art/20879> [6 V 2013 r.] lub bezpośrednio: http://24.media.tumblr.com/tumblr_m969x7SyWm1reyetuol_500.jpg [6 V 2013 r.].

¹⁴ Zob. *herbata* w USJP zn. 3.

¹⁵ Źródło: <http://bit.ly/1ddCHJy> [6 V 2013 r.] lub bezpośrednio: http://25.media.tumblr.com/tumblr_maulvyLvLj1reyetuol_500.jpg [6 V 2013 r.].

¹⁶ Zob. *bić się* w USJP, zn. 1. i 2.

¹⁷ Zob. *bić się* w USJP, zn. 3.

- *RTS nie płakał po papierze [sic]*¹⁸

Czasownik *płakać* oznacza 'biadać, lamentować, ubolewać nad kimś, nad czymś, desperować po utracie kogoś, czegoś, np. *Płakać nad swoim losem., Płakać po zmarłym przyjacielu. [...]*'¹⁹. W konstytuowanej przez orzeczenie *płakał* strukturze predykatowo-argumentowej implikowane są dwa argumenty osobowe z wykładnikami: 1. – w postaci rzeczownika w mianowniku, 2. – w postaci wyrażenia przyimkowego: rzeczownika w miejscowniku z przyimkiem *po*²⁰. Zdanie trywialne miałyoby postać: *ktoś płacze po kimś*. Zwykle chodzi o opłakiwanie kogoś, kto jest ważny, znaczący, darzony uczuciem. Dla wielu Polaków papież (a chodzi o Jana Pawła II) był autorytetem. Treść nietrywialną wnoszą zatem: rzeczownik *papież* i partykuła przecząca *nie*.

Nadawca przekazuje tę informację sugerując, iż kibice przeciwnej drużyny nie odczuli straty Ojca Świętego tak samo, jak cała reszta społeczeństwa. Nadawca – kibic(e) ŁKS-u wyrażają wobec odbiorcy sąd, iż kibicom RTS-u brak zdolności do głębszego przeżywania uczuć, np. smutku, więc tym samym odstają od ogółu społeczeństwa.

- *RTS śpi z rodzicami*²¹

Predykat *śpi* (w znaczeniu stanu pogrążenia we śnie²²) konstytuuje strukturę jednoargumentową: *Ktoś/coś śpi*, gdzie argument z wykładnikiem w postaci rzeczownika w mianowniku należy do zbioru charakteryzowanego jako istoty żywe. Fakultatywnie mogą pojawić się wykładniki ramy lokatywnej i/lub sposobowej.²³ Wyrażenie zdaniowe: *RTS śpi z rodzicami* – jest już nietrywialnie, bo w jego obręb (oprócz stałego *RTS*) wprowadzono drugi argument z wykładnikiem w postaci wyrażenia przyimkowego *z rodzicami*.

Nadawca informuje odbiorcę i wyraża wobec niego sąd, iż spanie z rodzicami nie jest zgodne z przyjętą normą, ponieważ takie zachowanie jest usprawiedliwione i akceptowane tylko w stosunku do małych dzieci (które np. mają jakieś lęki nocne). W stosunku do dorosłych jest odczuwane jako niewłaściwe, niemęskie, infantylne itp.

¹⁸ Pisownia zgodna z oryginałem. Źródło: <http://www.joemonster.org/art/20879> [6 V 2013 r.] lub bezpośrednio: http://www.joemonster.org/i/e/walka_kibicow05.jpg [6 V 2013 r.].

¹⁹ Zob. *płakać* w USJP, zn. 2.

²⁰ Zob. schemat i charakterystyka fraz nominalnych w SSG (tzn. *Słowniku syntaktyczno-generatywnym czasowników polskich*) dla *płakać* w zn. V: 'NPn – płakał – po^o NPi, NPn → [+Hum], NPi → [+Hum]' (t. 3: 11).

²¹ Źródło: <http://bit.ly/1ddCHJy> [6 V 2013 r.] lub bezpośrednio: http://24.media.tumblr.com/tumblr_ma8jhoE8ic1reyetuo1_500.jpg [6 V 2013 r.].

²² Nie chodzi tu o znaczenie frazeologizmu *spać z kimś* w znaczeniu 'być czyim kochankiem//kochanką' – SSG zn. III., t. 4: 296.

²³ Zob. *spać* w SSG, t. 4: 296.

- *RTS jeździ Tico*²⁴

Treść standardowa wyrażona jest strukturą predykatowo-argumentową konstytuowaną przez predykat *jeździ*, implikujący 2 argumenty: osobowy w funkcji wykonawcy czynności (z wykładnikiem w postaci mianownikowej frazy nominalnej) i nieosobowy, charakteryzowany w SSG jako pojazd²⁵(z wykładnikiem w postaci rzeczownika w narzędniku): *ktoś jeździ czymś*, z typową realizacją zdaniową, np. *Janek jeździ samochodem*.²⁶

Wyrażenie zdaniowe: *RTS jeździ Tico* jest detrywializowane m. in. dzięki wprowadzeniu nazwy marki samochodu. Daewoo Tico to najmniejszy z samochodów produkowanych przez koncern Daewoo, produkowany również w Polsce. Samochód ten jest uważany za mały (dł. 3,34 m.; szer. 1,4 m; wys. 1,39 m; masa ok. 700 kg) i tani, ogólnie o niskim standardzie, a w niektórych kręgach społecznych uznawany za pozbawiony prestiżu, przeznaczony dla mniej zamożnych. Takie treści przekazuje nadawca odbiorcy i wyraża negatywną ocenę gustu kibiców RTS-u.

Interpretacja

1. Kontekst gramatyki interakcyjnej

Według Marii Ossowskiej „Język naturalny musi oceniać, taki już jest.” (1975: 530). Jak ten proces przebiega w przytoczonych przykładach? Można zauważyć pewien mechanizm:

Zdania na płaszczyźnie wyrażania przekazują jakieś (z pozoru błahe informacje o kimś, o jego zachowaniu). Po detrywializacji wyłaniają się presupozycje dotyczące oceny (bo przecież ktoś, przekazując treści, ma jakiś cel). Z tej oceny z kolei wynikają wskazania wartości. Widać schemat: nadawca stwierdza coś i istnieje możliwość dopisania formuły „i to dobrze/źle” lub „co świadczy o tym, że X jest dobre/źle”.

Nadawcą (subiektem) zdania wartościującego i zarazem obiektem wartościowania²⁷ są kibice ŁKS-u lub RTS-u i przypisywane im działania. Odbiorcą może być każdy, także obiekt. Przy czym „sąd wartościujący nie musi być wyrażony werbalnie, może on być w ogóle nie ujawniony, a może też być uzewnętrzniony przez zachowanie [...]” (Laskowska 1992: 21). W powyższych przykładach zdania **nie zawie-**

²⁴ Źródło: <http://www.joemonster.org/art/20879> [6 V 2013 r.] lub bezpośrednio: http://24.media.tumblr.com/tumblr_m969uyMDtQIreyetuol_500.jpg [6 V 2013 r.].

²⁵ Zob. charakterystyka frazy nominalnej w narzędniku dla *jeździć* – *jechać* zn. 1. w SSG, t. 1: 266-7.

²⁶ Fakultatywnie mogą się też pojawić frazy nominalne: adlatywne (oznaczająca kierunek zbliżania się do czegoś) i ablatywne (oznaczająca kierunek oddalania się od czegoś) oraz sposobowa, np. *Franek jeździł tramwajem z pracy do domu.* – ibidem.

²⁷ W jednych wypowiedziach ŁKS jest subiektem, a RTS – obiektem, w drugich na odwrót.

raja wykładników predykatu wartościującego (np. *dobry, zły*), pomimo to pozwalają na wyprowadzenie oceny w formie wniosku. Takie zdania nazywamy zdaniami z oceną w implikaturze (Laskowska 1992: 25).

Jakie wartościowanie można zaobserwować w przytoczonych przykładach? W celu scharakteryzowania go zostanie wykorzystana typologia Elżbiety Laskowskiej (1992). Przy czym warto odnotować widoczną kolejność działań:

- ktoś wypowiada sąd wartościujący,
- ma w tym określony cel – deprecjację obiektu,
- ta deprecjacja z kolei wynika ze wskazania oceny „to jest jakieś”,
- „jakieś” oznacza niezgodne z przyjętymi standardami/sytuowane poniżej standardów uznawanych przez nadawcę za wartościowe.

Subiekt (in. nadawca) wskazuje następujące oceny:

Jeśli ktoś wylizuje talerz po bułce, robi źle. To świadczy o braku kultury (i inteligencji). Kultura osobista natomiast jest uznawana jako wartość z grupy społecznych – obyczajowych. Jeśli ktoś wykorzystuje mętną wodę po pierogach do przygotowania herbaty, robi źle. To świadczy o tym, że nie jest zainteresowany smakiem i jakością napoju, swoim zdrowiem i polskim zwyczajem kulinarnym; nie są dla niego ważne wartości zdrowotne, estetyczne, obyczajowe. Bicie się z myślami odczytywane w sposób dosłowny jest oceniane jako nielogiczne, więc zaburza wartości mentalne. Jeśli ktoś nie płakał po papieżu, to zachował się niestandardowo (obojętnie wobec jego śmierci, podczas gdy większość społeczeństwa okryła się żałobą). Daje to podstawę do oceny w kategoriach emocji społecznych, które wchodzi w skład wartości społecznych – obyczajowych (może też sakralnych). Spanie z rodzicami daje podstawę do wyrażenia oceny tego typu zdarzeń jako nieaprobowanych z punktu widzenia norm społecznych i odczuć – podważenie wizerunku własnego. Jeśli ktoś jeździ Tico, to źle, bo świadczy to o tym, że nie jest pragmatyczny – nie dba o wygodę, przyjemność, bezpieczeństwo oraz nie podnosi swojego prestiżu. Są więc wskazania wartościowania w zakresie kryteriów: odczuć (subiektywna deprecjacja obiektu), pragmatycznym, ekonomicznym.²⁸ Akt mowy zakłada osiągnięcie przez mówiących określonego celu komunikacyjnego. Aby osiągnąć ten cel, uczestnicy konwersacji stosują odpowiednie **strategie konwersacyjne**.

W przedstawionych przykładach można odnaleźć realizację zmodyfikowanej strategii aksjologiczno-emotywniej²⁹. Zmodyfikowanej, ponieważ nie ma w nich

²⁸ Oczywiście należy zdawać sobie sprawę, że repertuar wskazanych wartości nie jest kompletny, lecz wynika tylko z tej typologii i tylko z tych przykładów.

²⁹ Ponadto w gramatyce komunikacyjnej funkcjonują jeszcze strategie informacyjno-weryfikacyjne i behawioralne.

jednoczesności miejsca i czasu. Ktoś proponuje strategię w celu poinformowania, podzielenia się opinią. Ktoś inny akceptuje ją i kontynuuje. Zaczyna się specyficzna gra interlokutorów – kibiców przeciwnych drużyn (przypominająca Gombrowiczowski pojedynek na miny), utrzymująca ten sam sposób werbalizacji i wartościowania, towarzyszy temu także wyrażanie emocji. Do podstawowych parametrów strategii aksjologiczno-emotywnych należą:

- ocena aksjologiczna (która w badanych przykładach idzie w parze z wyrażoną emocją i subiektywnym stosunkiem mówiącego do obiektu oceny),
- kierunek wartościowania (w omawianych przykładach jest to wyrażanie ocen do ty – interlokutora, który w przypadku odbiorcy w postaci kibica antagonistycznej drużyny jest jednocześnie obiektem wartościowania),
- sprawca ocenianego stanu rzeczy (w tym przypadku kibic którejś z drużyn),
- indywidualna korzyść powstałego stanu rzeczy (deprecjacja przeciwnika).

Przykłady stanowią realizację strategii w podtypie antagonistycznych, nie chodzi bowiem o ustalenie wspólnego zdania, osiągnięcia zgody, ostatecznym celem jest degradacja partnera. Trzeba też pamiętać, że „(...) analiza postępowania interlokutorów w strategiach oceniająco-emotywnych daje możliwość określenia ich priorytetów ideologicznych, wykrycia ich preferencji, czyli ustalenia ich indywidualnych systemów wartości.” (Awdiejew 2007: 78)

Ta deprecjacja obiektu charakteryzuje ponadto kontakty werbalne określane mianem **non-bona-fide** (czyli kontakty niewymagające szczerości i dyscypliny merytorycznej od uczestników konwersacji), w podtypie kontaktów konfliktowych, powstających pod wpływem negatywnych emocji³⁰.

To zbiór najważniejszych cech badanych przykładów, wynikający z analizy w kontekście gramatyki interakcyjnej, która jest analizą powierzchniową. Analiza na płaszczyźnie socjo- i psychologicznej jest analizą głębinową, która zmierza do wyczerpującego opisu interakcyjnej bazy motywacyjnej danej konwersacji. Te typy analiz są komplementarne.

2. Kontekst socjologiczny

Z socjologicznego punktu widzenia mamy podporządkowanie pewnych zachowań werbalnych założeniom dwóch antagonistycznych grup społecznych – środowisk kibiców.

Na meczach niektórzy kibice, dopingując zawodników, śpiewają, klaskają, machają flagami. Są też tacy, którzy odpalają race, zakłócają porządek. Ich określa się

³⁰ Zgodnie z typologią przedstawioną przez A. Awdiejewa (2007: 50).

najczęściej jako *szalikowców, ultrasów, kiboli, pseudokibiców, chuliganów*. Jeszcze inni są widzami i jedyną formą ich aktywności jest śledzenie wydarzeń na murawie. W środowisku określa się ich jako *pikniki, Andrzeje* lub *Janusze*.³¹

Szalikowcy są utożsamiani ze złem, agresją. Charakteryzują się własnym kodeksem postępowania oraz silną solidarnością w grupie, mają własną hierarchię wartości, stosują specyficzny język. Cechą tego środowiska jest dążenie do konsolidacji grupy, wspierania drużyny i siebie nawzajem, wyróżnianie się odwagą, wytrwałością itp. Te cechy stanowią wartość. Ale – jak widać z przykładów – nie wszyscy kibice i nie zawsze muszą dążyć do konfrontacji sił, mogą „walczyć” na słowa i osiągnąć określony cel, łamiąc jednocześnie powstałe w społeczeństwie stereotypy³².

3. Kontekst psychologiczny

Wskazane działania językowe mają określoną bazę motywacyjną. Jej elementami są: uzewnętrznienie (negatywnych) emocji związanych z kibicami drugiej drużyny, zademonstrowanie swojej wyższości, deprecjacja przeciwnika. Nie można wykluczyć także elementu ludycznego. To zauważa także Elżbieta Laskowska, pisząc:

„Kreowanie w języku potocznym ma na celu – jak sądzę – przede wszystkim zabawę. Niekiedy granica między funkcją ludyczną a wartościującą i innymi funkcjami nie jest zbyt ostra.” (1975: 28)³³

Wydaje się, że działania werbalne kibiców obu drużyn dążą do pozbawienia przeciwnika tzw. **twarży**. Atak na wizerunek własny, ale bez wyraźnych waloryzantów leksykalnych, jest stosowany nie tylko w tym środowisku³⁴. Nie zmienia to faktu, że jest narzędziem skutecznym. Ponieważ każdy człowiek ma dwie fundamentalne potrzeby: przynależności i pozytywnej samooceny, utrata twarzy, ośmieszenie,

³¹ Zob. np. www.ekstraklasa.net [6 V 2013 r.], <http://bit.ly/12aL2t6> [10 V 2013 r.], <http://bit.ly/15O-v8BN> [10 V 2013 r.]. O odmianach subkultury kibicowskiej zob. też: J. Dudała (2004), R. Kowalski (2000), R. Zieliński (1997).

³² Powszechnie nie postrzega się kibiców jako osób bezinteresownie oddanych ukochanemu klubowi, inicjatorów akcji charytatywnych, dawców krwi itp. Stąd też wątpliwości związane z tym sposobem łagodzenia wizerunku kibiców, autentycznością przytoczonych przykładów – na co w dyskusji nad tekstem zwróciła uwagę prof. I. Kamińska-Szmaj. Zakładam, że cytowany materiał językowy jest autentyczny. Gdyby był w jakiś sposób zmodyfikowany, nie wpłynęłoby to jednak na metodologię opisu, nie zmieniło porządku analizy tego typu zachowań językowych, notabene znanych nie tylko z dyskursu kibiców.

³³ Zob. też M. Ossowska (1970: 117), która pisze o kłamstwie żartobliwym.

³⁴ Wypowiedzi z wartościowaniem negatywnym w implikaturze są często stosowane w dyskursie politycznym, o czym pisze A. Awdiejew: „W dyskursie politycznym tego rodzaju sugestie spotykamy nagminnie, gdyż są one wygodnym sposobem szkalowania przeciwnika bez żadnej obawy pociągnięcia szkalującego do odpowiedzialności [...]” (1995: 51).

deprecjacja zawsze powodują reakcję. Może nią być agresja (nie tylko słowna), obrażenie się, wycofanie, zamknięcie w sobie. W cytowanych wyżej przykładach pojawiła się chęć odpowiedzenia tym samym, wywiązała się więc swoista gra/walka na słowa. Na wizerunek własny składa się wiele różnorodnych i powiązanych ze sobą elementów, np. wygląd, mowa ciała, postawa, styl komunikowania (Sampson 1996: 25). Biorąc to pod uwagę, można powiedzieć, że kibice każdej drużyny, więc i omawianych, tworzą swój **wizerunek**. Chcą odróżnić się od reszty nie tylko barwami klubowymi, lecz także sposobem bycia (aktywnością), postawą (pewnością siebie, honorem), socjolektem; dążą do tego, aby inni ich szanowali i czuli respekt. Jednak podstawą naszego wyobrażenia o sobie/samowiedzy, jest interpretacja zachowań i wypowiedzi innych jednostek (Znaniński 1991: 31). I w tym momencie w przedstawionych wyżej przykładach widać rozdzźwięk między wizerunkiem pożądanym i tym, jaki wyłania się z opinii innych – (**antywizerunkiem**) kogoś, kto nie dba o dobry wygląd, smak, zdrowie, higienę, normy obyczajowe, jest infantylny i nieinteligentny. Następuje więc „utrata twarzy”, ośmieszenie, degradacja jednostki i całej grupy, z którą się utożsamia. Erving Goffman zaś pojęcia *twarzy* („face”) i *zachowania twarzy* („face saving”) uznaje za kluczowe wartości ważne dla człowieka jako istoty społecznej (2006: 27)³⁵.

Podsumowanie

Każdy z prezentowanych przykładów (jako akt mowy) miał odniesienia: do rzeczywistości, do nadawcy, do odbiorcy. Wobec rzeczywistości nadawca opisywał ją i interpretował, wyrażał ponadto (w związku ze swoją wiedzą) sądy asertywne oraz (w związku z wartościowaniem) sądy wartościujące rzeczywistość, czyli takie, które zawierają większy lub mniejszy stopień nacechowania emocjonalnego. Ponadto nadawca chciał, żeby odbiorca przyjął informacje o pewnych obiektach z rzeczywistości i wiedział, że on jednocześnie je wartościuje. Ma to związek z funkcjami: opisowo-interpretacyjną, informacyjną, wartościującą. Ponieważ nadawcy zależało na tym, aby dany sąd został zaakceptowany, to na ww. funkcje nakłada się jeszcze funkcja perswazyjna³⁶. W podanych przykładach występowały **akty mowy** wartościujące oraz informacyjno-weryfikacyjne. Mieliśmy do czynienia z **wartościowaniem pośrednim** – z oceną (negatywną) w implikaturze; oceny stanowiły wynik

³⁵ O znaczeniu *twarzy* i zależności od zachowań (nie)grzecznych – zob. też J. Culpeper (2011: 24-31 i 114-117).

³⁶ Rozumiana jako wpływ wywierany przez wypowiedź na stan mentalny, postawę i/lub działanie odbiorcy (Laskowska2004: 24-25).

wnioskowania uwzględniającego wiedzę pozajęzykową. Efektem tego były **antywartości**. W przyjętej strategii aksjologiczno-emotywniej (w odmianie antagoni-
stycznej) kibice obu drużyn pełnili symetryczne role nadawcy i odbiorcy oraz
obiektu wartościowania. Z analizy kontekstu socjologicznego i psychologicznego
wynika, że motywacją do działania stanowiło podważenie kluczowej wartości spo-
łecznej – wizerunku własnego (i stworzenie **antywizerunku**).

Warto też wspomnieć, że tego typu **mechanizmy językowe** nie są znane tylko
w kręgu kibiców wspomnianych klubów piłkarskich. Występują także m. in. wśród
użytkowników CB-radia, o czym wspomniała w swoim referacie Violetta Jaros³⁷,
podając przykłady działań językowych z grupy scharakteryzowanej jako zachowa-
nia pomniejszające status odbiorcy, m. in.: *Twoja stara leczy się u doktora Oetkera/
kupuje bułki przez Allegro/gryzie Gillberta Grape'a/jeździ pociągiem w teleekspresie/
pompuje koła w pociągu*³⁸.

Zaś różne **napisy na murach** (te inspirujące, inteligentne, ironiczne, refleksyjne,
ale też zabawne, filozoficzne i absurdalne³⁹) są obszarem zainteresowań zarówno
przeciętnych użytkowników języka, jak i autorów/odbiorców blogów (np. Ulica
Wie Swoje⁴⁰), naukowców.

Bibliografia

- Awdziejew A., 1995, *Wartościowanie wymuszone a szacunek dla odbiorcy*, [w:] *Język
a kultura*, t. 11, *Język polityki a współczesna kultura polityczna*, red. J. Anusiewicz i
B. Siciński, Wrocław, 49-55.
- Awdziejew A., 2007, *Gramatyka interakcji werbalnej*, Kraków.
- Awdziejew A., Habrajska G, 2004, *Wprowadzenie do gramatyki komunikacyjnej*,
t. 1-2, Łask.
- Culpeper J., 2011, *Impoliteness. Using Language to Cause Offense*, Cambridge.
- Dudała J., 2004, *Fani-chuligani. Rzecz o polskich kibolach*, Warszawa.
- Goffman E., 2006, *Rytuał interakcyjny*, Warszawa.
- Hall E.T., 2001, *Poza kulturą*, Warszawa.
- Halliday M.A.K., 1973, *Explorations in the Functions of Language*, London.
- Kowalski R., 2000, *Potomkowie Hooligana. Szalikowcy*, Toruń.

³⁷ Referat pt. *Niegrzeczność w komunikacji użytkowników CB-radia*, wygłoszony na konferencji nt.
Niegrzeczność – Interakcja – Komunikacja w Bydgoszczy, 23 maja 2013 r.

³⁸ Źródło: <http://bit.ly/14PXOB4> [9 V 2013 r.].

³⁹ Zob. np. <http://bit.ly/SCE9aT> [6 V 2013 r.].

⁴⁰ Źródło: <http://ulicawieswoje.blogspot.com> [10 VII 2013 r.].

- Laskowska E., 1975, *Funkcja wartościująca a funkcja ludyczna wypowiedzi potocznych*, „Studia Filologiczne”, z. 41 Filologia Rosyjska (17), Bydgoszcz, s. 27-32.
- Laskowska E., 1992, *Wartościowanie w języku potocznym*, Bydgoszcz.
- Laskowska E., 2004, *Dyskurs parlamentarny w ujęciu komunikacyjnym*, Bydgoszcz.
- Ossowska M., 1970, *Normy moralne. Próba systematyzacji*, Warszawa.
- Ossowska M., 1975, *Rola ocen w kształtowaniu pojęć*, [w:] *Metaetyka*, red. I. Lazari-Pawłowska, Warszawa.
- Sampson E., 1996, *Jak tworzyć własny wizerunek*, Warszawa.
- Sławiński J., 1998, *O problemach „sztuki interpretacji”*, [w:] *Prace wybrane. Dzieło, język, tradycja*, red. J. Sławiński, t. 2, Kraków.
- Zieliński R., 1997, *Liga chuliganów*, Wrocław.
- Znaniński F., 1991, *Prawa psychologii społecznej*, Warszawa.

Słowniki

- Dubisz S. (red.), 2004, *Uniwersalny słownik języka polskiego (USJP)*, wersja elektroniczna, Warszawa.
- Polański K. (red.), 1980-1992, *Słownik syntaktyczno-generatywny czasowników polskich (SSG)*, t. 1-5, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź.

Źródła internetowe

- <http://bit.ly/12aL2t6> [10 V 2013 r.] <http://bit.ly/14PXOB4> [9 V 2013 r.]
- <http://bit.ly/15Ov8BN> [10 V 2013 r.] <http://bit.ly/1ddCHJy> [6 V 2013 r.]
- <http://bit.ly/NpyYtb> [6 V 2013 r.] <http://bit.ly/PZH50A> [6 V 2013 r.]
- <http://bit.ly/SCE9aT> [6 V 2013 r.] www.ekstraklasa.net [6 V 2013 r.]
- http://24.media.tumblr.com/tumblr_m9kmviDimk1reyetuol_500.jpg [6 V 2013 r.]
- http://24.media.tumblr.com/tumblr_m969uyMDtQ1reyetuol_500.jpg [6 V 2013 r.]
- http://24.media.tumblr.com/tumblr_m969x7SyWm1reyetuol_500.jpg [6 V 2013 r.]
- http://24.media.tumblr.com/tumblr_ma8jhoE8ic1reyetuol_500.jpg [6 V 2013 r.]
- http://25.media.tumblr.com/tumblr_maulvyLvLj1reyetuol_500.jpg [6 V 2013 r.]
- <http://ulicawieswoje.blogspot.com> [10 VII 2013 r.]
- <http://www.facebook.com/ulicawieswoje> [6 V 2013 r.]
- <http://www.futbolfactory.tumblr.com> [6 V 2013 r.]
- <http://www.joemonster.org/art/20879> [6 V 2013 r.]
- http://www.joemonster.org/i/e/walka_kibicow05.jpg [6 V 2013 r.]
- <http://www.mmlodz.pl> [6 V 2013 r.]

Streszczenie

System i realizacja systemu – konteksty interpretacyjne dyskursu kibiców

Analizie poddano napisy na murach, dotyczące kibiców klubów piłkarskich Łodzi – ŁKS-u i RTS-u Widzew. Zaprezentowano charakterystyki z trzech kontekstów badawczych: gramatyki interakcyjnej, socjo- i psycholingwistyczny. Każdy z prezentowanych przykładów (jako akt mowy) posiadał odniesienia: do rzeczywistości, do nadawcy, do odbiorcy. Wskazane działania i mechanizmy językowe miały na celu uzewnętrznienie negatywnych emocji związanych z kibicami innej drużyny, zademonstrowanie swojej wyższości, ośmieszenie przeciwnika.

Summary

System and system realization – interpretive contexts of football fans discourse

Graffiti characterizing the fans of Lodz's football clubs – ŁKS and RTS – was the subject of the analysis. Characteristics of three research contexts were presented: interactive grammar, socio- and psycholinguistic. Each of the presented examples (as a speech act) had references: to reality, to the sender, to the recipient. The identified actions and linguistic mechanisms aimed at the externalizing negative emotion associated with supporters of another team, demonstrating one's superiority, ridiculing opponents.

Iwona Benenowska

Osiedle Sobieskiego 5/5 89-110 Nakło – Paterek

iwona_benenowska@interia.pl